

Забарний Олександр

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Тема героїв Крут в українській ліриці

У статті аналізується розвиток теми героїв Крут в українській ліриці XX – початку XXI століття. Досліджуються витоки даної теми, розвиток її у літературному процесі; представлено поетів, чії твори збагатили українську патріотичну поезію; прослідковано розвиток жанрових особливостей текстів присвячених героїці Крут.

Визначено хронологічні періоди розвитку теми в українській вітчизняній ліриці та літературі української діаспори, виділено жанрові групи творів, які були характерними для кожного періоду.

Ключові слова: лірика, Крути, літературний процес, патріотичний, УНР, жанр.

Zabarny Olexandr.

The Kruty heroes theme in Ukrainian lyrics.

In the article the development of the theme of Kruty heroes in Ukrainian lyrics 20 th- the beginning of the twentyfirst century is analyzed. The beginnings of this topic, its development in literary process are investigated, poets whose works enriched Ukrainian patriotic poetry are represented, the development of genre features of texts devoted to Kruty heroes is followed by. Chronological periods of the development of the theme in Ukrainian lyrics and Ukrainian diaspora's literature are determined, genre's groups of works which were characteristic for every period were distinguished.

In particular, according to the differentiation the first period belonged to 1918-1920 years. This is a period of "liberation competition " lyrics. The second Ukrainian patriotic lyrics period we can conditionally name "emigrant" . Chronologically it is the longest one: 20-80 years of the XX century. This period is the most interesting for the analysis of the genre development of the theme. Despite the frank idealization of heroic and archaic for some part of lyrics, especially introverted lyrics, new "expansion pathos" fulfilled by imperatives is characterized. The third period - postSoviet can conditionally be attributed to 80-90 years of the XX century. These are repentance and nostalgia lyrics. The fourth period - the newest. It is marked by the texts of Kost Moskalets, Maria Burmaka, Oleg Pokalchuk, Volodymyr Skorobsky etc. Chronologically this lyrics belong to 2000-2014 years.

Key words: lyrics, Kruty, literary process, patriotic, UNR, genre.

Тема героїв Крут в українській літературі зародилася власне відразу після бою, що відбувся у січні 1918-го. Започаткував її твір нашого земляка **Павла Тичини** «Пам'яті тридцяти». Уже в березні 1918 року київська газета «Нова Рада» у числі 38-му вмістила цю поезію на своїх шпальтах. Вірш присвячений бійцям київського Студентського Куреня, які в кількості 300 чоловік полягли у нерівнім бою під Крутами з 6000 військом Радянської Росії. 30 знайдених пізніше тіл полеглих поховали 19 березня 1918 року на Аскольдовій Могилі над Дніпром у Києві.

Ця подія схвилювала молодого поета. У своєму вірші він зобразив страшну картину покарання тридцяти *«мучнів українців»*. Поет говорить, що шлях до щасливого майбутнього проходить по *«кривавій дорозі»*. Він засуджує того, чия зрадницька рука *«посміла знятися»* на *«український цвіт»*. Шляхом використання біблійських персонажів, Тичина акцентує увагу на несправедливості, що існує у світі, у суспільстві. Адже, понад все *«вони любили свій край»*, життя, але розвиток історії розпорядився по-своєму: *«На Аскольдовій могилі поховали їх»*. Вірш написаний 3-4 хореем, що надає поезії динаміки, баладності.

Цій же тематиці присвячена ще одна поезія Павла Григоровича «Зразу ж за селом». Вірш написаний у тому ж 1918 році, але за своїми художніми ознаками менш вартісний, а тому не мав популярності. Це – поетична замальовка страти *«безневинної січі»*.

У тому ж 1918 році у періодиці з'явився цикл поезій під загальною назвою «Під Крутами», який написала українська письменниця, активістка українського жіночого руху **Уляна Кравченко** (1860-1947). Згодом ці вірші були опубліковані в львівській антології «Зоря» та увійшли до третьої збірки письменниці «Проліски»(1921). Уляна Кравченко, донька повітового урядника, німкєня за походженням (Юлія Шнайдер), під впливом Івана Франка, настільки пройнялася долею України, що стала першою на західній Україні поеткою, чії твори набули популярності. Ось як вона відтворює трагедію Крут:

*Ті, що під Крутами в бою упали,
могилу знайшли;
але колискою стане могила...
зродиться волі Жрець і Герой [1,295].*

Поза сумнівом, викликає зацікавлення поезія безпосередніх учасників бою під Крутами. На сьогодні відомий поетичний доробок двох бійців Студентського Куреня – Демида Бурка та Михайла Лавренка, але свої вірші-спогади вони написали значно пізніше, а тому ми їх розглянемо у контексті того часу, коли вони були створені.

Щемливою сповіддю юнака, що боронив Україну під Крутами, став вірш **Олекси Кобця** «На Крути», який увійшов до другої збірки поета «Під небом чужим» (1919). Олексій Петрович Варавва (літературний псевдонім Олекса

Кобець) – український письменник, член об'єднання українських письменників «Слово». Народився він у селі Лазарці, Канівського району Черкаської області у 1882 році. Воював на фронтах I світової війни, був у полоні. На час описаних у вірші подій навчався у Києві, у Вищому економічному інституті. Автор добре відчув духовний настрій студентської молоді і вміло передав його:

*Надворі холодна, сувора зима,
І вчора сказали у школі:
«Під брами столиці їх сунеться тьма –
Душителів нашої волі».*

Цим зачином починається поезія, вона пояснює мотив юнацького подвигу, а далі: *Як бруками рідного міста ступав,*

*(Тричвертімільйонного міста!)
В загоні ні разу ніхто не спитав:
«Чому нас іде тільки триста?»*

Автор вдався до романтизації бою юнаків проти добре озброєного і вишколеного війська. Він свідомо використовує гіперболу, порівняння, метафору: *Як леви боролись... Завзяття в серцях...*

*Чому ж їм набоїв забракло?!
«В багнети!» - і поле крутянське в снігах
Ворожою кров'ю набрякло.*

*Чорнів-червонів потолочений сніг
День Славу писав Україні... [1,331]*

Поет свідомо героїзує подвиг героїв Крут, він розуміє, що доля України залежить від людської пам'яті, яка здатна відродити у нових поколінь причетність до великої визвольної справи. Під час II світової війни О. Варавва емігрував спочатку до Німеччини, а згодом до США. Вчителював. Помер у 1967 році у Буфало.

Власне на цьому і закінчився перший період української лірики визвольних змагань, яка описувала бій під Крутами. Далі розпочався радянський період української лірики, який на довгі сімдесят років наклав табу на висвітлення даної теми. Щоправда були винятки (на кшталт балади В.Сосюри «Комсомолец»), але вони трактували згадані події зовсім в іншому ідеологічному аспекті.

Проте ідеологічна заборона не змогла вплинути на народну творчість. Саме у перші роки визвольних змагань створюється низка народних пісень: «Виряджала мати сина під Крути із дому», «Під Києвом, під Крутами», «Впав на землю січневий мороз» та ін., які зберігали подвиг молодих патріотів України у людській пам'яті.

Другий період української патріотичної лірики умовно можна назвати *емігрантським*. Він має власний хронологічний, тематичний і жанровий поділ.

Цей період тривав від 20-х до 80-х років ХХ століття. Близько 50 поетів української діаспори присвятили свої твори подіям 1918 року, а саме - змалюванню трагедії Крут. Більше ста поезій української лірики опромінені героїкою і водночас високим трагізмом української національної ідеї. За жанровим різноманіттям ці поезії можна розділити на: вірші-медитації, оди, гімни, станси, елегії, послання, ліричні портрети, думи. Тематично дані твори вже виходять за межі лірики, з'являються ліро-епічні жанри – балади, поеми.

З метою більш ефективного аналізу розділимо їх хронологічно:

20-30 р. р. Цей період характеризується тим, що в українську літературу приходять учасники українських визвольних змагань. Вони значно збагачують тематичну палітру лірики: від переконаності у правильності обраного шляху до глибоких розчарувань та туги за втраченою Батьківщиною. До осмислення трагедії Крут долучаються такі визнані майстри української літератури як Олександр Олесь, Євген Маланюк, Оксана Лятуринська та ін. Українська лірика збагачується творами Дажбожича, Максима Гриви, Ольшанки, Григорія Стороженка, Миколи Лебединського

На особливу увагу заслуговує творчість нашого земляка **Романа Степановича Бжеського** (літературні псевдоніми Дажбожич, Гармаш, Характерник) (1897-1982) – українського державного діяча доби УНР, учасника боїв з російськими військами 1918-1919 років, історика, літературознавця, публіциста. Роман Бжеський народився 5 квітня 1897 року в Ніжині у родині інженера поляка Стефана Бжеського. Мати – Олена Грищенко – походила з українського старшинського роду, а бабуся по матері Юлія Пивинська була близькою родичкою Миколи Гоголя. Роман Бжеський закінчив Чернігівську гімназію з військовою спеціалізацією в ранзі старшого унтер-офіцера. У гімназичні роки увійшов до таємної молодіжної організації «Братство самостійників (до неї належали також Павло Тичина, Василь Еланський, які згодом вийшли) Тоді ж Роман познайомився з Євгеном Онацьким та Миколою Міхновським. У серпні 1914 року у Спаському соборі Чернігова юнак-гімназист склав присягу на вірність Братству самостійників. Прийняв присягу Аркадій Казка, майбутній український письменник, репресований у 1929 році.

У 1917 році Бжеський поринув у вир політичної боротьби. Був одним із організаторів у Чернігові українського полку імені гетьмана Дорошенка. Коли більшовицькі війська під командуванням Муравйова рушили на Київ, Роман Бжеський вступив до Першого Куреня Січових стрільців і в складі сотні Васеля Кучабського, хоробро захищав столицю. Після поразки Визвольних змагань й арешту більшовиками у 1920 році Бжеський втікає на Волинь. Після окупації Західної України Роман із дружиною переїздить до Кракова. У 1941 році повертається на Україну, стає заступником редактора газети «Волинь». У 1943 році на запрошення Олега Ольжича переїздить до Праги де працює у видавництві ОУН. Після Праги був табір переміщених осіб у Мюнхені, у 1950

році Бжеський переїздить до США. Займається науковою та публіцистичною діяльністю. Помер у 1982 році у Детройті (США).

Поезія «Крути» була надрукована у 1921 році у редактованому Дмитром Донцовим «Літературно-Науковому віснику». За тематичним спрямуванням це описова лірика, вірш-згадка про бій під Крутами:

*Скипіло образою серце юнацьке –
І триста із кращих, найкращих пішло,
Згадавши за предків, за славу козацьку...*

Автор поезії надзвичайно зримо змальовує картину бою вдаючись до широкого використання метафори та порівнянь: «Хай з півночі сунуть кацапські валки, мов орди монголів, мов гунів стада», «Назустріч шість тисяч нащадків Андрія, від жаху застигли лани біля Крут!» А супроти них: «когорта завзяттям горить молода». І хоч двобій завершився трагічно, автор оптимістичний у своєму висновку:

*Та пройде пора: знов заграють гармати.
Їх гомін могутній вітри понесуть...
В дні бою і слави, в дні помсти-відплати.
Порвем мільони легендою Крут![1,339].*

Минуло майже сто років, але поезія вражає своєю актуальністю.

Ще один наш земляк, учасник боїв 1918 року, старшина армії УНР, **Максим Загривний** (псевдо: Максим Грива) звернувся до теми героїв Крут у 1924 році. Поет народився 20 лютого 1893 року в селі Козел (нині смт. Михайло-Коцюбинське) що на Чернігівщині. Учасник визвольних змагань, інтернований у польські табори. У 1923 році – студент історико-літературного відділу Українського високого педагогічного інституту. Навчався в Українському вільному університеті (Прага). Друкувався в українській періодиці. У Празі, в часописі «Український студент» за 1924 рік, на сторінці 15, був надрукований його вірш «Від Батурина до Крут». Це вірш – застереження:

*Ви нас мало, погано затуркали,
Ви не знали, нащадки хазар,
Що в нас в жилах пожежі батуринські,
Що там Умань, і Крути, й Базар![2,103].*

Максим Загривний був учасником I Конгресу Українських Націоналістів у 1929 році (Відень). Помер у 1931 році, в Празі, від туберкульозу. Доля йому відвела лише 38 років життя.

Збагатили українську патріотичну лірику своїми віршами Я. Ольшинка «Зі сну збудилась Україна», який утверджував: «Лиш Ви, нащадки Святослава, Герої-лицарі з-під Крут, Пішли одні на бій кривавий, щоб Україну вирвать з пуп» та І.Петрик «В річницю Крут».

Не буду вдаватися до цитування біографічних даних класика української літератури **Олександра Олеся** (1878-1944), сьогодні вони відомі кожному

школяреві. Зазначу лише в контексті досліджуваної теми, що його авторитет серед українських письменників був надзвичайно високим. Після зустрічі з П. Тичиною у Празі 1925 року О.Олесь сказав: «Уявіть собі, він казав, що є моїм учнем... Коли так, то куди кращим, ніж був його нещасний вчитель... Тичина – геніальний поет, і Бог його знає, чи Україна ще скоро такого матиме» [3.] А вже 11 травня 1928 року Олесь пише вірш, адресований Павлові Тичині. Цей вірш-докір є відгуком Олександра Олеся на твори, писані Тичиною на замовлення партії: *І ти продався їм, Тичино, І ти пішов до москаля? О, бідна мати, Україно, В журбі головонька твоя. В кривавім морі по коліна Стоїть без сорому в очах Поет, колишній наш Тичина, І прославляє смерть і жах. Прилюдно б'є катом поклони, Катів виспівує в піснях. А з-під землі ідуть прокльони Борців, розп'ятих на хрестах. Іудо, ти шляхетний жиде, Пішов, повісивсь, в самоті. Пало Тичина... цей не піде – він сам розіпне на хресті [3].*

У 1931 році О. Олесь пише баладу «Під Крутами». Це ліричний діалог поета з юнаком-добровольцем, що загинув під Крутами. У розповіді ліричного героя немає ні нарікань, ні каяття, він вибачає навіть тим, хто зрадив його з побратимами, не прислав набоїв і підмоги, він опромінений шалом боротьби. До автора у нього єдине прохання – повідомити матусі: «Син твій впав в бою, як лицар, Горда будь, а не тужи». Автор захоплений звитягою героя.

28 листопада 1929 року в Львові побачила світ поезія **Андрія Пясецького** «В річницю боротьби під Крутами», яка мала присвяту: «пластунам». Це вірш-заклик, вірш-настанова: «Пластуни! В півночі нині ваш дух під Крути хай летить...», а далі роздум про долю молодого людини, яка повинна присвятити своє життя служінню народу: «Бо від могил, присипаних снігом, бо від хрестів похилених, не сонце зійде – Слава заблестить!» [2,192]. Поет і сам жодною хвилиною свого життя не поступився ворогові. Він народився 1909 року в с. Раклинець Сокальського району на Львівщині у родині священника. Закінчив Львівську державну гімназію де вступив у молодіжну скаутську організацію «Пласт». У 1927 році стає студентом природничого факультету Львівської політехніки. По закінченню залишається працювати у вузі. У 1940 році отримує звання доцента кафедри лісової ботаніки. У лютому 1941 року захищає кандидатську дисертацію, а травні заарештований НКВС за зв'язки з ОУН. Війна звільняє його із в'язниці, але влітку 1942 року його знову заарештовують, на цей вже раз гестапо. Розстріляний фашистами 27 листопада 1942 року у Львові. Загинув у 33 роки.

Сумним акордом третього десятиліття ХХ віку стала поезія єпископа Української автокефальної православної церкви **Григорія Стороженка** «Незабутня могила». Григорій Дем'янович Стороженко (1881-1937) – український громадський та церковний діяч, професор. Народився у с. Решетилівці, що на Полтавщині, у селянській родині. Закінчив економічний факультет Київського університету святого Володимира. Працював вчителем,

статистом. 3 квітня 1918 року – завідувач відділом митного нагляду Міністерства торгівлі Центральної Ради Української Народної Республіки. За Директорії УНР – начальник відділу торгового представництва за кордоном. З листопада 1919 року виконував обов'язки директора департаменту Внутрішніх справ Міністерства народного господарства.

В жовтні 1921 року на Першому Всеукраїнському православному соборі у Києві був висвячений на ієрея УАПЦ. 27 листопада 1921 року в Софійському Соборі хіротонізований на єпископа Київського УАПЦ. А особисто сам він висвятив близько 100 нових священників.

У жовтні 1922 року був заарештований ВЧК – ОГПУ за участь у похоронах українського композитора К.Стеценка. У жовтні 1924 року заарештований вдруге за те, що молитвою «служив панахиди за розстріляних органами радянської влади» членів українських військових організацій. У 1926 році змушений був зректися сану єпископа УАПЦ. У селі Баришівка набув присадибну земельну ділянку щоб прохарчуватись. Саме у цей період і була написана ним поезія «Незабутня могила». Це поезія-пісня, поезія-туга. Вона має характерний народнопісенний початок:

*Серед степу на Вкраїні, де хвилює жито,
Москалями з півночі козаків побито.
За що ж лицарів побито – синів України?
Чи за те, що рятували край свій від руїни?*

У відповідності до народнопісенної символіки поет ототожнює Україну з ненькою, а козаків молоденьких з синами-лицарями... Мати виглядає синів із походу, але марно: «*бо покладали життя власне під Крутами, в полі...*». Материнський монолог нагадує голосіння..., а закінчується поезія материнською настановою: «*Пам'ятаймо ж про забитих довіку і нині,*

Та віддайте усіх себе за щастя Вкраїни»[2,138].

4 грудня 1937 року Григорій Стороженко був заарештований, утримувався у Лук'янівській в'язниці Києва, з офіційним звинуваченням за причетність до «української контрреволюційної організації церковників», що мала на меті побудову незалежної української держави. А 28 грудня його було розстріляно.

У **30-40** роки ХХ століття актуальність теми героїки Крут не зменшилась, навпаки час, що минув від подій, дав змогу переосмислити причину поразок і перемог, втрат і здобутків. Своє ліричне осмислення трагедії під Крутами на суд читача у ці роки виносять відомі українські поети Євген Маланюк, Богдан-Ігор Антонич, Олекса Стефанович, Оксана Лятурянська. До них долучаються Олесь Бабій, Демид Бурко, Андрій Гарасевич, Михайло Лісовий, Вероніка Михайлевич, Володимир Янів.

Масштаб осмислення трагедії Крут вже не вміщується у форми ліричного твору. Виникає потреба розширити розповідь про події, надати їй більш сюжетного характеру, поглибити конфлікт між ліричним героєм і оточенням –

все це елементи епічного жанру. З'являються перші ліро-епічні поеми про героїв Крут. Автором першої такої поеми « На ріках вавилонських», яка побачила світ у 1921 році в Коломиї став **Микола Матіїв-Мельник** (літературний псевдонім Лебединський) (1890-1947). Поет народився в с.Яблунів Косівського району на Станіславщині. Закінчив українську гімназію в Коломиї, філософський факультет Львівського університету, поглиблював свої знання з філології у Чернівецькому та Віденському університетах. У 1919 році служив у Українській Галицькій Армії. Вчителював у Коломиї та Львові.

У поемі «На ріках вавилонських» окремих розділ присвячено бою під Крутами. Поезія має описовий характер. Це – ліричний монолог оповідача, який розповідає як: «в Україну голодна Москва, йде з розбоєм вогнем і мечами», а назустріч їм: *Триста хлопців безвусих – дітей,*

Триста хлопців, соколів, рекрутів

Із піснями на грім батарей

В бій останній двинулись на Крути[2,125].

Описуючи криваві картини бою автор все ж підводить читача до висновку, що їх смерть за Україну, то її слава. У 1944 році Микола Мельник емігрує до Австрії, а звідти до США, де і помирає у 1947 році.

У 1934 році, в Празі, у часописі «Готуймось», число XII, вийшла друком поема-балада **Бориса Лисянського** «Легенда». Це романтизована поетична оповідь про славних богатирів-лицарів України, які звільняють рідний край, що був окупований ворогом. Автор-оповідач поетизує визволителів, підносить: «Незламний дух народу, що склав на свій вівтар в змаганнях за свободу і Крути, і Базар». Така ностальгія за Українською державою зумовлена особистою життєвою трагедією.

Борис Лисянський (1892-1952) – український фізик, поет, автор праць з технічної фізики та електротехніки. Народився на Київщині. У 1920 році родина емігрувала до Чехословаччини. У 1923 році Лисянський обіймає посаду доцента, а з 1936 року професора Української Господарської Академії в Подєбрадах. У кінці II світової війни емігрує до Німеччини, а згодом до Франції, де і помирає у 1952 році. А закінчується його поема цілком оптимістично і сучасно: *Радіє волі виявом народ-свободолюб...*

І засіяв над Києвом відроджений тризуб[2,127].

Третім знаковим ліро-епічним твором означеного десятиліття стала поема **Святослава Гординського** «Сім літ», що вийшла друком у Львові в 1938 році. Станіслав Ярославович Гординський (1906-1993) – український художник, графік, мистецтвознавець, поет. Народився у родині викладача Львівської класичної гімназії, згодом відомого літературознавця Ярослава Гординського.

Після здобуття гімназійної освіти відвідував Берлінську академію мистецтв, курс візантології в Українському науковому інституті (Берлін). У Парижі навчався в академії Жульєна та Модерній академії Леже. У 1931 році

повернувся до Львова, де заснував Асоціацію незалежних українських митців (АНУМ), став редактором її журналу «Мистецтво». Саме на цей час припадає пік його поетичної творчості: з 1931 до 1941 року він видає 8 поетичних збірок. В поемі «Сім літ» бою під Крутами відведено цілий розділ «Рік 1918». Це патріотичний монолог ліричного героя, який прямує на бій з Києва до Крут:

*Приймати кулю у груди
Не за москвина й германця,
А за землю свою і герб.
Паровозу далекий свист:
Ешелони ідуть на фронт,
За тебе, Державо! [2,120].*

У 1944 році художник емігрував до Німеччини, а звідси до США. У 1991 році відвідав незалежну Україну. Помер у 1993 році в Нью-Джерсі.

Справжніми перлами української патріотичної лірики стали вірші написані класиками української літератури ХХ століття Євгеном Маланюком та Богданом-Ігорем Антоничем.

Євген Маланюк (1897-1968) - український письменник, культуролог-енциклопедист, тему визвольних змагань українського народу піднімав у багатьох своїх поезіях. Це йому належать рядки: *За набої в стінах Софії,*

*За криваву скруту Крут, -
Хай московське серце Росії
Половецькі пси роздеруть.*

Маланюк – активний учасник визвольних змагань, сотник Армії УНР. У 1917 році він був ад'ютантом генерала Василя Тютюнника. Командувач Наддніпрянською Армією УНР помер від тифу на руках свого ад'ютанта. З лютого 1918 до листопада 1919 працює на різних посадах у Генеральному штабі УНР, остання посада – ад'ютант командувача Дієвою армією УНР. Потім був польський полон і від'їзд до Чехословаччини. А далі добре відома вам Празька школа і продовження політичної боротьби. Помер письменник у віці 71 рік в Нью-Йорці, США.

Як офіцер і патріот Євген Маланюк вірно трактував поняття: відданість Батьківщині і справі, якій присягав. Але багато українців того часу зреклися цих понять... Саме до них адресована його поезія «Молитва», яка була написана 20 листопада 1933 року. Це вірш-медитація. Поет звертається до Бога з проханням знищити його, щоб димом, який залишиться по ньому, роз'їсти «безсоромні очі тих, хто живуть без сліз і честі. Хто скинув і любов, і злість, Бо не під силу було нести. Хто все зітхав – заснуть, втекти, сховатись за Мазепу й Крути...»[1,313]. Поет ладен прийняти мученицьку смерть лише б зрушити «смертельний чар дичавини».

Богдану-Ігорю Антоничу (1909-1937) примхлива доля відвела лише двадцять вісім років... Та цього вистачило, щоб увійти до класики європейської

лірики. Народився він на Лемківщині в с. Новиця, у родині священника. Навчався у польській гімназії у містечку Сянок. З 1928 року Антонич – студент відділу славістики Львівського університету. Диплом магістра філософії, який поет одержав у травні 1934 року, не відчинив перед ним двері для подальших наукових студій. Б.-І. Антонич зайнявся літературною діяльністю. За шість коротких років життя він видав три поетичні збірки: «Привітання життя»(1931), «Три перстені» (1934), «Книга Лева» (1936). Після операції та нетривалої хвороби поет помер.

Поезія «Крутянська пісня» була написана в останній рік його життя... За жанром лірики – це пісня. За тематичним спрямуванням, це патріотична поезія, яка прославляє Крути, *«найсвятіше з наших бойовищ»*. Рефреном звучать слова: *«Крути! Крути! - смолоскип в майбутнє. Підіймімо наші душі ввиш!»* [1, 307]. Власне це і є провідною ідеєю вірша. Поезія надзвичайно сьогоденна...

Помітною подією в літературі української діаспори цього періоду став вихід циклу поезій **Оксани Лятуринської** «Дума про скривавлену сорочку» (1933). Власне кажучи, уже в самій назві закладено визначення жанру твору. Це – дума, яку поетеса присвятила Крутам. На це вказує і народнопісенна побудова твору, і наявність у творі достатньої кількості образів-символів, і звертання до сил природи, до народних голосінь, до пісенних сюжетів та традиційних образів. Логічним завершенням будь-якої думи стає кода (художньо-емоційна мораль), у Лятуринської вона звучить так:

*Материнське серце, Богом оділляте,
Одягло безсмертя в світлосяйні шати.
В синову ж сорочку вбрався грізний месник,
Той, що меч відточить, з ворогами схрестить... [1,308].*

Отож, історія Крут матиме своє продовження. Вірніше уже має... Вражає актуальність твору і його художня майстерність. Коротко про авторку...

Оксана Лятуринська (1902-1970) – українська художниця, скульптор, поетка і громадська діячка, - народилася на хуторі Ліски, Кременецького повіту Волинської губернії. Батько – Михайло Лятуринській - служив офіцером російської прикордонної застави; мати – Ганна – походила з родини німецьких колоністів. У родині було семеро дітей. З початку 1920 року дівчина навчається у Кременецькій приватній українській гімназії імені Івана Стешенка. Саме тут молода поетка виявила свої літературні здібності. Перші твори друкує в гімназійному альманасі «Юнацтво», що виходить за редакцією Уласа Самчука.

Коли дівчині виповнилося двадцять років, батько вирішив видати її заміж за нелюба, старого, але багатого селянина. Вона не змирилася з рішенням батька і втекла. Родичі допомогли їй виїхати до Чехословаччини. Активно включилася в громадське і культурне життя української еміграції. Входить до кола поетів Празької школи. Багато друкується, займається живописом,

скульптурою. Навчається на філософському факультеті Карлового університету, в Українській студії пластичного мистецтва. Видає дві збірки поезій: «Гусла»(1938) і «Княжа емаль» (1941). У 1949 році емігрує до США. Продовжує літературну діяльність. У 1970 році в Нью-Джерсі помирає. Похована на цвинтарі навпроти Євгена Маланюка.

Варто зазначити, що у цей період Оксана Лятуринська була не єдиною із українських жінок-поеток, що долучилися до висвітлення теми героїв Крут. Українську лірику збагатили чудові поезії **Олени Теліги** про жіночу відданість справі чоловіків, що пішли у бій за незалежність України та балада **Вероніки Михалевич** « На Крутянському полі», яка була опублікована у періодиці в 1933 році.

Михалевич Вероніка (1910-1972) – українська поетка. Народилася на Херсонщині. Навчалася у гімназії в Києві. У 1931 році разом з родиною перебралася на Захід. Вищу освіту здобувала у Празі. Після II світової війни оселилася в США. Померла в травні 1972 року.

Текст її балади «На Крутянському полі» - типовий зразок твору медитативного-елегійного характеру. Авторка вдається до широких описів природи, до змалювання епізодів бою, до медитацій над тілами загиблих, звертання до сил природи. Наявні тут ознаки епіки – сюжет, поетичні діалоги. Завершується балада звертанням до сучасника:

*О, брате рідний, хто може забути
Непереможні криваві Крути?
Цей шлях, усіяний Тілами,
Ніхто не сміє забувати,
Цей шлях змагання з ворогами
Ніщо не може заховати[1,304].*

Одним із кращих ліричних творів про героїчні події під Крутами є вірш **Олекси Стефановича** «Крути», який побачив світ у 1938 році. Цей вірш-звернення має високий духовний зміст і вишукану художню форму. Його не можна переповідати, його необхідно проживати... Автор вдався до прийомів романтизації героїв і подій. Він поразку перетворив на перемогу людського духу. Автор вдало використовує образи символи: закінчились патрони і розпочалася битва «заліза» з «кришталем», смерті з чистою, непорочною душею. Поезія багата на метафори: *Хай вам вітри вибігають на шлях, Просьте вернутись, голосять*; порівняння: *Як захлиналися піснями ми, так захлинулися кров'ю*; інші художні засоби. У вірші автор-оповідач виступає зрілим майстром слова, поцінуюте його рядки: *Вміли холодную млу пропекти жаром багряних сорочок. Або : Сходять нам ваші негасні сонця,*

Дзвонять серця ваші вічні

*Ваші квітневі, травневі серця,
Квітнуть – посічені в січні.[1,315].*

Коротко про поета. Стефанович Олекса (1899-1970) – український поет, літературний критик. Народився в с. Милятині на Волині, в родині священника. Закінчив духовну школу в Клевані (1914), потім семінарію в Житомирі (1919). Вчителював. З 1922 року жив у Празі. Закінчив філософський факультет Карлового університету (1922-1928). У 1930 році захистив докторат з філософії і викладав на філософському факультеті Українського вільного університету. У 1944 року емігрує до Німеччини, а з 1949 року до США. Працював на фабриці до виходу на пенсію (1962). Помер у січні 1970 року в м.Буфало, шт. Нью-Йорк.

Збагатили поетичну антологію Крутянської трагедії поети **Олесь Бабій** (1897-1975), який у 1931 році опублікував свою поезію «Під Крутами» та **Андрій Гасевич** (1917-1947), який у 1937 році написав чудову ліричну мініатюру «Крути». За жанром – це вірш-звертання. Ось як він закінчується:

*І прогоріло... Порохом зайшло...
Могилок триста заросло травою.
А ти, як все, усміхнене село
Сниш сині сни в солодкому спокої [1,323].*

Молодий поет вміло розставив змістові акценти..., сам нажаль трагічно загинув у Альпах у тридцятилітньому віці.

Вірш Олесь Бабія «Під Крутами», який побачив світ у Львові в 1931 році, Дмитро Донцов назвав «антиподом «Червоної зими» Володимира Сосюри. Тільки радянський поет, який починав визвольні змагання як воїн УНР, прославляв Червоне військо, а Олесь Бабій пише:

*Аж у Чернігів котяться громи,
Гей, гримлять стріли мрачної днини,
Пада понісся, квіт України,
Та хто вбив тіло, духа не зломить![1,229].*

В двадцяті роковину бою під Крутами написав свій вірш-спогад учасник тих подій Демид Бурко: *Стою німий... Схиляю низько чоло...*

*У спогадах подія судних днів жива встає...
Немов Христа друге страшне розп'яття
Судилося Вкраїні ... О прокляття![1,314]*

Автор цих рядків, **Демид Бурко** (1894-1988), після захоплення Києва більшовиками переїздить до Кам'янця-Подільського, вступає на історико-філологічний факультет місцевого університету. Під час радянсько-польської війни, вступає до українського війська – Волинської дивізії. 1920 році заарештований при спробі перейти державний кордон. У лютому 1922 року звільняється з ув'язнення у зв'язку із амністією. Закінчує Кам'янецький інститут народної освіти. Вчителює. У травні 1942 року висвячений на священника у Покровському соборі м. Харкова. Був настоятелем Свято-

Миколаївського храму у Полтаві. З осені 1943 емігрує до Німеччини. По закінченню війни був настоятелем парафій в низці міст Німеччини. Помер у 1988 році у Штутгарті.

У кінці 30-х років над Європою пронеслося лихоліття II світової війни, кривавою січчю лягло воно на буремні 40-ві роки. А тому патріотична тематика бою за незалежність України не лише не втратила своєї актуальності, а навпаки набула свого подальшого розвитку.

У 40-50 р.р. ХХ століття до теми Крут звертаються відомі українські поети Олег Ольжич, Юрій Клен, Яр Славутич, Олекса Стефанович, із своїм поетичним доробком у літературу приходять командири похідних груп ОУН Михайло Дяченко, Герась Соколенко, долучаються поети української діаспори Богдан Бора, Надія Лан, Андрій Легіт, Поль Половецький, Остап Тарновський, Тиміш Павличенко, Олексій Шевченко та інші.

Доля поетів, які зверталися до теми Крут, дуже часто перепліталася із долею їх літературних героїв. Прикладом цього може слугувати життєвий шлях **Михайла Дяченка** (1910-1952) - чоловічого поета УПА, редактора підпільного часопису «Чорний ліс» (1947-1950), референта пропаганди Карпатського краю. Народився поет в селянській родині на Станіславщині. У 10 років залишився сиротою. За батьків став старший брат, який навчався в Українській сільськогосподарській академії в Подєбрадах. Дякуючи брату Михайло закінчив Станіславську українську гімназію (1930) і вступив на правничий факультет Львівського університету. Будучи студентом, юнак вступає до ОУН. З 1933 року очолює осередок ОУН у Бондарові. Політв'язень польських тюрем. У 1936 році видає свою першу поетичну збірку «Іскри», у 1938 – «Юні дні», у 1939 – збірку «Село». Саме до неї і увійшла поезія «Крути». Автор у поезії виступає оповідачем, він пропускає енергію подвигу молодих людей, які захищали Україну, через власне серце:

Їх - юних сміливців, лиш жменька була –

Із серцем зі сталі і духом з граніту.

О, велич летіла у вічність їх лав

І чин їх навіки став юності міфом.[2,103]

Ці герої правили за приклад і в особистому житті поета. Останні роки свого короткого життя (доля відвела йому лише 41 рік) провів у лавах повстанців. Боровся проти загарбників рідної землі, як німецьких, так і радянських. 23 лютого 1952 року в урочищі Хубена на Івано-Франківщині, оточений військами МДБ у боївці, Михайло Дяченко, із сімома побратимами, прийняв нерівний бій. Коли у повстанців закінчились набої, чекісти закидали їх бункер гранатами, Вивезені тіла повстанців знайдено вже після падіння СРСР, їх перепоховано у 1992 році в м. Солотвині. Ось така героїчна доля автора поезії «Крути», яка й сама може бути опоетизованою.

Мученицькою смертю від рук карателів загинули чудові українські поети, члени підпілля ОУН, **Олена Теліга** (1906-1942) та **Олег Ольжич** (1907-1944). Перша розстріляна фашистами у Бабиному Яру в Києві, другий закатований гестапівцями в концтаборі Заксенгаузен. Обірвалося життя, але й донині живуть в серцях українців їх чудові поезії.

У 1941 році в «Заславському віснику» надруковано «Баладу» **Герася Соколенка** присвячену героям Крут, яку він завершує словами: *Буде бій грозивий, чую зов – Це на подвиг зове їхня кров*[2,92]. Слова поета виявилися пророчими. Він воював проти фашистів у підпіллі ОУН. Під час наступу був мобілізований до лав Червоної армії. Загинув під м. Бреслау у лютому 1945-го. Йому виповнилося лише 24 роки.

У 1943 році до розкриття трагедії бою під Крутами приходять відомий український поет **Юрій Клен**(Освальд Бургард) (1891- 1947). У своїй епічній поемі – епопеї «Попіл імперії» він згадує події під Крутами. Юрій Клен – єдиний (не рахуючи М.Рильського) із грона українських поетів-неокласиків, якого оминула радянська репресивна система. Він вчасно емігрував. З 1931 року проживав у Німеччині, викладав російську та українську мови у Мюнстерському університеті. Його ж літературні побратими Микола Зеров, Павло Філіпович, Михайло Драй-Хмара були розстріляні радянським НКВС у 1937 році.

Тема спадкоємності поколінь піднята у поезії «Крути», яка увійшла до збірки «Дух націй», що вийшла у Канаді . Її автор **Тиміш Павличенко** (1892-1958) – український поет, учений, Член Центральної Ради (1917-1918). Після поразки військ УНР емігрував до Чехословаччини. Викладав в Учителській семінарії та Бактеріологічному інституті в Празі. У 1927 році емігрував до Канади, продовжував навчання в університеті Небраски. Під час II світової війни служив у Канадійській армії. Помер у 1958 році, У своїй поезії він написав: *Ми всі тут полягли, а смолоскип лишили вам... Бо наші змучені кістки, тут миру доти не знайдуть, аж поки мужні козаки, помстять москвинам біля Крут*[2,325].

Тему спадкоємності поколінь у визвольній боротьбі за незалежність України продовжують письменники української діаспори **Яр Славутич та Микола Битинський** у Канаді, **Богдан Бора та Андрій Легіт** у Великій Британії, **Поль Половецький та Надія Лан** у США, **Михайло Лавренко** у Франції, **Михайло Янів** у Німеччині, **Василь Онуфрієнко** у Австралії. І тематично об'єднує їхні твори образ-символ палаючого смолоскипа, що рве темряву ночі і освітлює шлях до перемоги. Переважна більшість творів, які описують трагедію Крут, мають оптимістичний характер.

З'являються нові ліро-епічні поеми присвячені героїці Крут. У 1950 році в Торонто виходить збірка Миколи Оверковича (справжнє прізвище Битинський) «В гromи і бурі» де вміщено його поему «Крути». Це найбільш масштабне ліро-

епічне полотно, яке описує події під Києвом та Крутами. Поема складається з 15 розділів і опромінена вірою в перемогу українського народу за свою незалежність. Автор поеми – людина цікавої долі. **Микола Битинський** (1893-1972) – український геральдист, фалерист, поет, прозаїк, художник, мистецтвознавець, розробник емблематики. Він автор двох нагород УНР – Хреста Симона Петлюри та Воєнного Хреста, поручник 1-ї сотні інженерного куреня у Вінниці. Учасник визвольних змагань УНР. У бою під Проскуровом у листопаді 1919 року потрапив у полон до денікінців, звідки втік. У 1923 році емігрував до Праги, а у 1951 році виїхав до Канади. Нашого квіту та й по всьому світі.

У 60-70-ті роки ХХ століття тема бою під Крутами здобуває подальший свій розвиток. Повоєнна хвиля еміграції значно зміцнює редакції українських часописів і радіостанцій Західної Європи та США. Залучається творча молодь.

Темі Крут присвячує свої поеми: «Вогненне слово» з підзаголовком *Героям Крут* (1958) та «Крути» (1965) **Микола Щербак** (1916-2010), який емігрував до США у 1950 році.

У 1960 році цикл поезій «Пам'яті крутянців» у своїй збірці «Людам і собі» публікує **Анатолій Юриняк** (справжнє прізвище Юрій Кошельняк), (1902-1991) – український літературознавець, журналіст, член ОУП «Слово». Юриняк народився у Проскурові у родині вчителя, після закінчення Кам'янець-Подільської гімназії, вчителював, навчався у Київському Інституті професійної освіти. У 1943 році емігрує до Дрездена, а потім переїздить до США (1949) де працює в українських емігрантських виданнях. Поезії «Пам'яті крутянців» написані в народнопісенному стилі, вони нагадують плачі: «*Ой, лежить там цвіт покотом, зяють триста ран!*»; «*Ой, згинає мене горе, вже не чую ніг...*». Але фінал циклу оптимістичний, поет переконаний, що пам'ять героїв буде належно поцінована сучасниками, бо «безсмертний народ, де за волю в боях юнацькою кров'ю позначений шлях!».

У 1972 році у Чикаго виходить книга поезій Лесі Храпливої «Далеким і близьким» - вірші для дорослих, у якій вміщено поему «Крути» та кілька поезій «Крутянцям» (1962) та «Молитва» (1964). **Леся Храплива** народилася у Львові в 1927 році, родині професора математики. У 1944 році родина переїхала до Західної Європи, а на початку 60-х до Канади, де письменниця і мешкає нині.

У 1962 році поезію «Крути» надрукував у лондонському тижневику «Українська думка» український поет і драматург **Микола Верес**. Це ліричний вірш-елегія про загибель юних захисників України:

*Та сніг розтав. Понад байраком
Блакить і сонце знов,
Лише в житах ростуть не маки –
Цвіте юнацька кров [2, 337].*

У 1966 році у США вийшла збірка поезій «Бабине літо» української поетеси, економіста за фахом *Алли Косовської – Давиденко* (1906-1996). Поетка народилася у Севастополі, навчалася у Сімферополі, працювала у Харкові. Була вивезена до Німеччини, перебувала у таборі депортованих поблизу Гамбурга. У 1951 році переїхала до США. У збірці вміщено вірш-послання «Крутянам», який датований 1965 роком. Це щемне звертання до молодого покоління берегти пам'ять про подвиг героїв Крут:

*Принесім полум'яні троянди в пам'ять юних, гарячих сердець,
І розсипте сліз діаманти, бо серця ці згасила смерть,
Бо вони не жаліли юности і свого не щадили життя,
Щоб правду свою, як зорю, нести
На прапорах, багнетах, в серцях[2,156].*

Чудовим зразком української пісенної лірики стала поезія *Павла Кізка* «Юним», яка була опублікована у 1961 році. Це щемлива сповідь юнака-добровольця, який змінив шкільну парту на промерзлий окоп. Поет пише вірша від першої особи, він бере на себе право говорити від цілого покоління молодих людей, які стали на захист молодій державі:

*Нас турга зимова колисала, хурделі і стужі,
Та вітри гострокрили нам били в дитячі серця.
І усе ж ми були, о, які ми були тоді дужі,
Бо у Завтрашнє віру нещербну несли до кінця[1,336].*

Павло Кізко не був учасником визвольних змагань, він народився у 1913 році на Слобожанщині. Навчався у Харківському педтехнікумі імені Г.Сковороди. Працював у редакціях «Української трибуни» та «Визвольного шляху». У роки Вітчизняної війни емігрував на Захід. Був співредактором тижневика «Шлях перемоги». Помер у Мюнхені. Проте автор надзвичайно точно відчув напружену атмосферу часу і зміг її передати у своїй поезії. А які вдалі художні засоби він добирав: «*вітри гострокрили*», «*віра нещербна*», «*пожадливі круки*». Не дарма поезія стала популярною і знайшла широкий відгук у серцях читачів.

Після тривалих років заборони і замовчування тема Крут нарешті озвалася і на теренах радянської України. Це стало можливим дякуючи «хрущовській відлизі». Першим до неї вдався український поет і патріот *Іван Гнатюк* (1929-2005). Життя цієї людини - зразок відданого служіння Україні. Іван Федорович Гнатюк народився в с. Дзвиняча Кременецького повіту на Тернопільщині. Батько поета загинув у останній день битви за Берлін. Лишилася мати з чотирма неповнолітніми дітьми. Після закінчення школи Іван вступив до Кременецького педагогічного училища, але після другого курсу був заарештований за зв'язок з Організацією українських націоналістів. По дорозі до в'язниці юнак втік і невдовзі подав документи до Бродівського педучилища. Але 27 грудня 1948 року його знову заарештували і засудили до 25 років неволі

з відбуванням покарання в таборах на Колимі. Звільнений він був 6 лютого 1956 року через тяжку хворобу. Увесь час перебування в таборі він пише вірші і заносить їх до «захальної книжечки». Живе в Бориславі, органи КДБ переселяють його до Миколаєва, два роки поневірянь по несприятливих для хворих на сухоти південних степах, куди І.Гнатюк переїхав з родиною, змусили його подати клопотання про повернення на батьківщину. Повернувшись до Борислава Іван Гнатюк активно долучається до письменницької діяльності.

У 1965 році виходить його перша поетична збірка «Поговіння», у 1966 друга збірка «Калина». Гнатюка приймають до лав Спілки письменників України. Проте друга збірка, на одному із засідань ЦК ЛКСМУ була визнана націоналістичною, і це, безумовно, позначилося на подальшій долі автора. Цензура встановила за ним пильний нагляд. Переважна більшість його збірок (а їх вийшло п'ятнадцять за останніх 20 років) були немилосердно кастровані цензорами різних мастей.

До своєї поезії «Крути» Іван Гнатюк взяв епіграф з Євгена Маланюка: *«Хай московське серце Росії половецькі пси роздеруть»*. Це вірш-нагадування, вірш-роздум. Автор ділиться своїми міркуваннями з читачем щодо підступної суті Росії. Поет наголошує: *«І рішилися на смерть – три сотні неопалених в битві жертв, - їхній подвиг – то клич Господній, а не просто жертвний жест»*[2,104]. Поет підводить читача до висновку, що неодмінно має бути кара Божа за всю вчинену росіянами наругу.

Ще один в'язень сталінських таборів поет **Віктор Рафальський** вдався до змалювання героїчного подвигу юнаків під Крутами у своєму циклі «Фермопіли»: *«Їх було триста – юнь орлина – їх триста стали всі на прю за волю й щастя України»*.

Майже через шістдесят років повернувся до теми Крут учасник того бою **Михайло Лавренко** (1901-1980). У 1978 році часопис «Рідний край» друкує його поезію «Крути». Це щемний вірш-спогад про *«неповторний час золотий!»*, коли *«ми всі були зелені ще, як рута, але в душі палав огонь святий»*. Автор емоційно переживає спогади того бою, він не зрікається жодного свого кроку, бо вважає, що боротьба за свободу України, то найвище мірило людської гідності: *Ми перед світом свідчили потугу*

І довели, ми – лицарські сини,

Хоч не змогли розбити люту хугу

Та ще раз вчули пахощі весни[2,111].

Михайло Лавренко прожив героїчне життя, сповнене боротьби за волю України. У тому бою під Крутами він зазнав поранення. Його підібрали і вилікували селяни з Борзнянщини. Згодом поет взяв участь в українському повстанні у містечку Борзна (1919). У роки Вітчизняної війни воював у лавах УПА (псевдо Тло). Після війни жив у Франції, потім у США, мешкав у Брукліні. Займався літературною діяльністю. Автор поетичних збірок «Перша

копа», «Брама золота, низки драматичних творів, книги «Два колоски» (1973), у якій йдеться про голодомор в Україні 1932-33 років. Як художник-аматор займався графічним оформленням власних книг. До останніх днів життя лишався поборником «української ідеї»:

Лицарство Крут! О, нам вас не забути.

Ваш чуєм зов – невтомно далі йти! [4].

Третій етап у висвітленні Крутянської тематики в українській поезії **80-90-х років ХХ століття** можна назвати *пострадянським*. До змалювання подвигу героїв Крут (після горбачовської перебудови) долучаються відомі українські поети **Олекса Ющенко, Степан Литвин, Микола Луків, Григорій Булах, Леонід Горлач** та інші. Здебільшого це вірші-роздуми, вірші-покаяння.

Олекса Ющенко у своїй поезії «Минаючи станцію Крути» (1992) зізнається:

«І кожного разу ще важча мандрівка моя стає,

Бо давня, смертельна праця вдвляється в серце моє».

Поет добре розуміє значення Крут для історії українського народу:

«Минаю засніжені Крути, де Волю вбивали колись...» [1,352].

З набуттям Україною незалежності тема героїв Крут набула нового розвитку. До неї долучилася нова генерація поетів, яка стала свідками сучасних соціальних потрясінь, учасниками «революції на граніті», «Помаранчевої революції», «революції Гідності». Це покоління у своїх поезіях закорінює сучасні соціальні потрясіння у ті далекі події 1918 року під Крутами...

У **90-2000-х роках** поезії героїчної тематики пов'язані з Крутами пишуть **Василь Ярош, Ольга Яворська, Богдан Стельмах, Антоніна Листопад, Ігор Яворський, Володимир Патола, Христина Мулик** і цей перелік можна продовжувати. Ці поезії сповнені вже новими емоційними почуттями, новими переживаннями, вони отримали нове художнє осмислення. Для прикладу, як у поезії Ольги Яворської «Крути» (1993): «День помирав, як недобитий лебідь,

Ніч перейняла невимовний біль.

Здригались зорі в сплотнілім небі

І тихо падали в криваву заметіль.

Стогнали Крути і молився вітер...» [1,362].

Така емоційна наснага притаманна багатьом поезіям наших сучасників. Серед кращих творів цього періоду варто відзначити баладу Антоніни Листопад «На Крутій Горі» (2003). Поетеса у ліричний сюжет поезії вплітає глибокі філософські роздуми: «Тризубе, ой, Триз... Передчасна Тризно!

Сивіє віттар. В насмах ковили...

На Крутій Горі – МОЛОДА ВІТЧИЗНА!

Не було там Батька.

А СИНИ були!» [1, 354].

Помітною подією у літературному житті України став вихід у 2008 році збірника «Крути», який побачив світ у видавництві «Смолоскип». Упорядниками збірника стали Осип та Надія Зінкевичі. До збірника увійшли спогади учасників подій, а також легенди та поетичні твори присвячені героям бою під Крутами.

Подальшого свого розвитку тема Крут знайшла в **2000-2015** роки і у пісенній ліриці України. Образ молодих патріотів держави, які загинули під Крутами, знайшов своє відображення у пісенних творах **Костя Москальця, Марії Бурмаки, Олега Покальчука, Віктора Герасимова, Володимира Скоробського, Михайла Шуневича, Миколи Бакая** та інших. Ці пісні увійшли до репертуару гуртів «Плач Єремії», «Кому вниз», «Тінь сонця», «Сокира Перуна», «Веремій» та ще низки колективів. Провідна ідея текстів – збереження пам'яті про подвиг молодих героїв, необхідність продовження їхньої справи. Кость Москалець дуже влучно назвав полеглих героїв: *«То була надія світу – Армія Світла»*. Саме «армія світла» стала уособленням усіх борців за Правду, за Честь, за Україну. Взявши початок від героїв Крут вона об'єднує усіх нас до нині.

Література:

1. **Крути:** Збірка у пам'ять героїв Крут/ Упор. Зінкевич О., Зінкевич Н. – К.: Смолоскип, 2008. – 422 .
2. [https:// kruty.org.ua/poezija/122-2008-10-30-09-23-10](https://kruty.org.ua/poezija/122-2008-10-30-09-23-10)
3. https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=І_ти_продався_їм,_Тичино
4. Ковалів П. Шляхи і засоби боротьби за культуру української мови// Сучасність,1965. Ч.6

Забарний Олександр Вадимович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики викладання української мови та літератури, декан філологічного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.